

Què cal conservar del conservadorisme?

Philippe Bénétou

Per *conservadorisme* entendrem aquí aquell moviment intel·lectual i polític que es va constituir per a la defensa de l'ordre social i polític de les nacions europees en oposició a la Revolució francesa i d'una manera més general al projecte polític modern. El conservadorisme neix amb l'era moderna perquè neix contra ella. És una família de pensament no sempre fàcil de delimitar, però en les seves línies essencials té la seva autonomia doctrinal i la seva història pròpia. Aquesta història, en darrer terme, és la història d'un fracàs, i d'un fracàs que parcialment el condemna. El conservadorisme juga sobre la història i la història li diu que no. Però és sempre justificada aquesta autoritat donada al transcurs del temps? Caldrà potser salvar una part de l'herència del conservadorisme malgrat ell mateix?

1. La reacció conservadora

La doctrina conservadora ha nascut contrarevolucionària. Aquest qualificatiu cal entendre'l en un sentit en certa manera radical: els pares fundadors del conservadorisme (Burke en primer lloc i abans de cap altre, i després Maistre i Bonald) no condemnen solament la pràctica de la Revolució, sinó que recusen d'arrel els principis de què es reclama. *Les Llums*, els *Drets de l'home*, il·lusions o pretextos que són contraris a la naturalesa de l'home moral i social i que no faran més que destruir el món que les tradicions europees havien forjat pacientment. La reprovació s'estén a allò que funda la modernitat liberal. Des de 1791 Burke diu l'essencial, que serà reprès, amb variants diverses, per les tradicions conservadores. L'argumentació es pot reduir a tres crítiques fonamentals.

1. *Una crítica epistemològica*: els Moderns no saben trobar la justa mesura dels límits de la raó humana. S'inflen el cap, pretenen

construir un ordre polític i social com aquell que resol una equació. Aquests nous geòmetres només són sòlids en la seva ignorància. La gràcia i la riquesa de les relacions humanes és quelcom complicat, delicat, fràgil; el que constitueix una forma social concreta té sempre una tonalitat particular; com “la raó ben nua” (Burke) podria trobar una fórmula universal? Tota teoria és un pecat d’orgull. Arrasar-ho tot per reconstruir de nou és una empresa insensata. La raó assenyada ens diu els límits de la nostra raó. I indica també un camí completament diferent: donar crèdit a aquesta raó amagada que l’experiència i el temps han emmagatzemat en usos i costums, en els hàbits de pensament. És de savis inscriure’s en la tradició perquè la tradició és sàvia.

D’on prové aquesta saviesa? La raó humana és incapaç de pensar la complexitat i la densitat dels fets socials, però està més ben utilitzada quan es tracta de problemes particulars dels quals l’actor té un coneixement personal i concret. De la miriada de les accions humanes i del relleu i el filtre que representa el temps en neixen uns coneixements i un seny experimental que s’encarnen en les pràctiques tradicionals. La història procedeix per assaigs i errors, és a la vegada selecció i transmissió, separa el gra de la palla, emmagatzema i transmet el bon gra. La tradició és el fruit d’aquest procés i és insubstituïble perquè està lligada i adaptada als caràcters particulars de cada poble, a les dades concretes de la seva vida, a les circumstàncies de la seva història. A aquest resultat, cap reflexió abstracta no hi podria arribar. “L’individu és ruc (...) però l’espècie és sàvia” (Burke)¹.

2. *Una crítica sociològica*: una societat bona no és una simple suma d’individus, és una comunitat vivent i ordenada. L’individualisme modern desnua els veritables lligams socials, que són “lligams de benvolença” (Southey), a canvi de relacions impersonals i utilitàries. Els lligams sòlids són els que es creen en el si de les “comunitats”, o sigui els que uneixen els pares amb els fills, amos i treballadors, els fidels a l’Església, els camperols al seu poble, els francesos i els anglesos a llur pàtria... Lligams consagrats per l’ús, plens de sentiments i d’emocions, associats a ritus i símbols. Fonamentar la societat sobre el lliure joc dels interessos individuals, és bastir sobre l’arena. Com es pot, en darrer terme, assegurar la defensa de la pàtria si cadascú no es preocupa més que del seu interès personal? Qui serà capaç de morir pel mercat? Els homes només accepten d’arriscar la vida per una comunitat vivent, per l’adhesió a realitats carnals, la terra, la família, la pàtria..., i per allò que les simbolitza, el campanar, la bandera, els fets gloriosos de la història familiar i nacional. L’home té necessitat d’estimar, d’admirar, de servir, àdhuc si les seves temptacions

1. Deixo de banda la interpretació providencialista, la de Maistre i els seus seguidors.

el porten a una altra banda. La societat moderna juga en el sentit d'aquestes temptacions, i no li dóna com a viàtic més que un miserable "cada u per a ell mateix". L'home modern s'aïlla i s'abaixa, està destinat a esdevenir el sobirà de la seva pròpia malaurança, com diu Lamennais (en el període conservador).

3. *Una crítica política*: el poder just és exterior als individus. La democràcia viola la desigualtat que hi ha en la mateixa naturalesa i sapa l'autèntica autoritat política que ha de contenir i dominar les passions humanes. L'home és pecador, ha d'ésser defensat de les seves temptacions, induït a una conducta recta per la religió, pels costums i també, si cal, pel poder polític. Com menys la llibertat és controlada per l'interior, més necessita d'uns límits fixats des de l'exterior. La política té una dimensió moral. Com podria el poder complir aquesta missió si el seu principi de legitimitat no el fa independent de les voluntats humanes? La democràcia desarma el poder però també, per un altre cantó (que no és pas el bo), l'allibera: no hi ha res per sobre d'ell. La política moderna està condemnada a oscil·lar entre l'anarquia i el despotisme. El poder no pot ser regulat si no es relliga a un origen transcendent i si queda sotmès a finalitats transcendents.

La crítica és, doncs, radical. S'arrela en la convicció que l'home és un element de quelcom que el depassa, que s'ha de sotmetre a l'ordre de les coses i a la saviesa de la història. Pensar la societat, pensar el món a partir de l'individu sobirà és defugir la condició humana.

2. Les febleses del conservadorisme

Fonamentalment aquestes febleses semblen ser aquestes: el conservadorisme no pot mantenir fins a les seves darreres conseqüències el seu tradicionalisme i el seu rebuig correlatiu de l'universalisme; porta massa enllà la seva crítica de la raó teòrica i del voluntarisme polític. Els conservadors han esdevingut inflexibles o s'han bloquejat per raons històriques: llur oposició incondicional a la modernitat presa com un bloc. Falten distincions.

1. *El tradicionalisme*: els conservadors han fet l'elogi de la tradició però solament han defensat unes certes tradicions, les de la vella Europa. El tradicionalisme conservador suposa un acord entre la tradició local i les normes conservadores, acord que no existeix pas a tot arreu: als Estats Units, excepte a l'*Old South*, la tradició és liberal. La història s'ha encarregat d'enfonsar el tascó. Els conservadors s'han vist aculats a incoherències des del moment que la tradició de què es reclamaven ha quedat inter-

rompuda un llarg període de temps i/o deixava lloc a altres tradicions (no conservadores). Durant un temps, certament, aquest tradicionalisme els donava força –es podien recolzar sobre una llarga història contra aquells que la desviaven–, però a partir del moment que la continuïtat històrica prenia un altre curs, quedaven condemnats a girar en cercle. Com fer jugar la història contra la història? Com reclamar-se de la tradició i recusar les que es formaven i es desenvolupaven en el si de la societat moderna? A França, especialment, com més temps passava més s'acusava la contradicció entre la referència a la continuïtat de la història i la voluntat de restaurar l'Antic Règim. Els conservadors s'han vist obligats a mutilar la història, a congelar la tradició. Però la necessitat de prendre aquesta decisió i de fer aquest inventari condemna el criteri que intentaven de salvar amb aquestes precisions.

Un conservador podria argüir en defensa pròpia que cal distingir entre l'autèntica tradició, aquella que ha estat forjada per una experiència immemorial, i la tradició falsa o corrompuda, la que ha nascut d'un "cop de força" de la raó teòrica. No per això desapareixeria la dificultat. El tradicionalisme, àdhuc limitat d'aquesta manera, condueix lògicament a un relativisme cultural que és difícil de conciliar amb allò, que d'altra banda, diuen que creuen els conservadors: cal posar al mateix nivell pràctiques bàrbares i pràctiques civilitzades? Els vells romans que s'oposaven al cristianisme en nom de la religió dels avantpassats, tenien raó? Com es pot parlar de les necessitats socials i morals de l'home sense fer referència a la naturalesa? La denúncia de l'universalisme abstracte de les Llums ha conduït els conservadors a tancar-se en el particular en detriment de l'universal (la tendència és més a menys forta: ho és més en Maistre que en Burke). Han anat massa enllà: les virtuts de la tradició són condicionals. No es pot fundar una política substancial tallant les amarres amb la naturalesa.

2. *L'anti-racionalisme*: la teoria, diuen els conservadors, no val ni cinc cèntims. Els homes poden autodirigir-se en el detall, però no saben pas, globalment, la història que estan fent. El qui pretén que la raó humana pot conduir o orientar la història és un neci (altre cop veiem actuar els efectes intel·lectuals de la reacció política). De fet, les coses són més complicades: depèn. Es pot defensar que Condorcet era un il·lús, però no s'aguanta sostenir el mateix de Montesquieu o de Madison. L'experiència política moderna diu moltes coses: ens parla de les conseqüències funestes d'una raó ideològica que es pren per la Providència i prescindeix de la naturalesa i la condició humana; ens parla també de l'èxit, des del seu punt de vista, de la modernitat liberal en la seva versió moderada. Els pares fundadors del liberalisme havien promès la

pau civil, la llibertat i el confort per a tothom. A l'engròs, han complert la seva promesa:

- El Minotaure (Bertrand de Jouvenel), és a dir el poder polític, ha estat domesticat. A Occident la política segueix dividint els homes, però els desacords polítics es resolen pacíficament i ningú no es juga la vida o la llibertat pel fet de desplaure al poder.

- Una sèrie de convencions que separaven artificialment els homes han estat derogades o s'han atenuat: la convenció aristocràtica dels Antics Règims, els prejudicis fonamentats en la raça, la nacionalitat, la religió. El reconeixement de l'home per l'home ha millorat. El cristianisme evangèlic sempre ha jugat en aquest sentit, però no sempre hi ha jugat el cristianisme històric.

- La raó científica i la raó econòmica han fet la vida més suportable. L'han allargada, han reduït el dolor i han permès a una gran majoria accedir a una suficiència material de la qual sant Tomàs deia que era una condició per a la virtut.

En certs aspectes, el nostre món ha esdevingut més humà. La voluntat racional pot ser benèfica. Després d'un llarg període de resistència l'Església catòlica ha acceptat aquests progressos: "És certament veritat que un sentit més agut de la dignitat i del caràcter únic de la persona humana, així com del respecte que es deu als camins de la consciència individual, constitueixen guanys reals de la cultura moderna" (Joan Pau II, *Veritatis Splendor*). La dicotomia conservadora passat/present en la qual el passat és idealitzat i el present rebutjat en bloc ignora blocs sencers de la realitat.

Però hi ha altres coses. La modernitat liberal no és pas d'una peça. Si per una banda és més propera a la naturalesa, per l'altra se n'allunya a tota velocitat. Davant aquesta evolució, una part important de la crítica conservadora reprèn la seva vigència.

3. Sobre l'herència del conservadorisme

La modernitat liberal s'allunya de la naturalesa buidant de tota substància els seus propis principis, la igualtat, la democràcia, els drets de l'home. Per què els drets de l'home? No pas per raó d'una naturalesa comuna, ja que les voluntats individuals són l'última paraula. Per què la igualtat? No pas perquè el fet d'ésser home tingui un sentit, ja que la humanitat de l'home es redueix a la seva llibertat indeterminada. Els individus són autònoms, són sobirans. El principi ha esdevingut quasi-oficial després de la revolució moral dels anys 1960 i no fa més que desenvolupar la pròpia lògica. Contra aquest principi i les seves conseqüències, el conservadorisme ofereix antidòts:

- El mite de l'autonomia: l'home de la modernitat radical, l'home perfectament autònom, és una ficció. Els conservadors, des d'Aristòtil i de sant Tomàs, no han cessat d'insistir amb arguments difícils de refutar sobre la dimensió social de l'existència humana: l'home no neix adult, no es fa ell tot sol, rep dels altres (els seus veïns, els seus contemporanis, les generacions passades), molt més que no dona. El qui pretén jutjar ell tot sol es recolza sobre mil coses que ha adquirit per la fe en els altres: la terra és rodona, Napoleó ha existit, els meus pares són els meus pares... La plena autonomia és un somni, i un somni perillós, perquè impedeix de comprometre's amb els lligams que més compten, que són els del cor. Qui es tanca en el seu jo es condemna a la solitud.

La qüestió de l'autonomia metafísica és d'un altre ordre, en el qual en darrer terme la raó no pot decidir. En tota ocasió, però, l'home queda obligat per la dada objectiva i les exigències interiors. Certament tothom és lliure de pensar que dos i dos són cinc, que no es morirà, que el passat no ha existit, que l'odi és la cosa més bella que hi ha al món... Però, què significa aquesta llibertat sinó l'abdicació de la raó?

- El mite de la solució: una de les grans il·lusions de la nostra modernitat radical és la del sistema providencial. Els homes són innocents, sigui quina sigui llur conducta, els procediments racionals són suficients, les solucions arriben. El sistema (l'organització política, els mecanismes d'assistència, els procediments pedagògics...) dispensa els actors de tota obligació substancial. Contra aquesta forma d'utopia, els conservadors recorden unes veritats simples i essencials: que, si bé hi ha certament sistemes perversos, no hi ha en canvi cap sistema providencial, que no es pot aconseguir el Bé sense demanar als actors de portar-se bé, que els costums són importants i que es necessita temps per a educar els costums. La política no es redueix a una mecànica, i com a màxim, no desemboca més que en punts d'equilibri. Les finalitats socials es limiten mútuament. Una de les crítiques de Burke de cara als drets de l'home no ha perdut res de la seva força: el llenguatge dels drets moderns no explica correctament la realitat, perquè és de tipus "categòric" (en termes de tot o res), mentre que la vida social, excepte en casos extrems, cal pensar-la de manera "incremental" (en termes de més o menys).

- Els perills de l'abstracció: el pensament modern s'esgarria "entre núvols", diuen els conservadors, amputa l'home real, concret, l'home de carn i ossos. D'una banda, trosseja el subjecte humà en rols socials -el consumidor, el subjecte de dret, el malalt...- i desencadena així una sèrie de lògiques autònomes que

ignoren l'home en el seu conjunt: l'economista que solament és economista porta orelles, de la mateixa manera que el metge que considera el seu pacient com un conjunt d'òrgans o el jurista que es limita a la tècnica. D'altra banda, l'abstracció moderna tendeix a anivellar-ho tot en nom del sacrosant principi d'igualtat. Les diferències vitals s'esborren, la qualitat perd els seus drets. Els conservadors sens dubte van massa lluny en menystenir la igualtat fonamental de tots els homes, però fan bé de recordar com compten els grans exemples i les grans obres, i que l'admiració ajuda a viure i a autogovernar-se. La dificultat consisteix a pensar al mateix temps la igualtat i les desigualtats. També aquí cal tempejar cercant un punt d'equilibri.

Si combinem tot això:

- El rebuig del tradicionalisme però també del constructivisme radical: el temps no té necessàriament raó, però hi ha coses que només el temps pot fer. La raó política i social no és providencial, però tampoc no és impotent.

- L'adhesió a la igualtat moderna en quant reconeix l'honor d'ésser home que és comú a tot ésser humà, però el rebuig de la igualtat moderna en quant fonamentada en una llibertat indeterminada. Hi ha una dignitat, parcialment misteriosa, pròpia de l'ésser humà com a tal, però d'aquí no es dedueix que totes les conductes tinguin el mateix valor.

- El rebuig de la sobirania de l'individu però l'afirmació dels drets de la consciència: l'home és social per naturalesa, però la comunitat pot ésser opressiva. La desaparició de la idea de Bé és un flagell, però també hi pot haver el flagell del Bé.

Si combinem tot això potser hem dibuixat els contorns del *liberalisme conservador*. Es tracta, tant com sigui possible, de triar bé: en el si del conservadorisme, en el si de la modernitat. En el domini del Cèsar, les millors fórmules o les menys dolentes són les fórmules mixtes, atès el que ens diu la història. Les idees simples són un flagell en política. L'esperit del temps no és pas d'aquesta opinió.

[Traducció de Jordi Galí]